

מפעל דף היומי בעיון

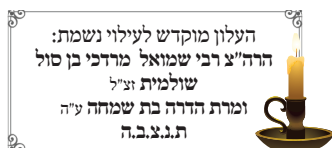
סיכום גפ"ת, רא"ש, רמב"ם, רי"ף, ר"ן, טור ב"י, שו"ע מ"א ט"ז ומשנ"ב על הדף

כולל ומכון ראש פינה:

כולל יום שלם ללימוד כל הש"ס וד' חלקי השו"ע בעיון במשך 17 שנה | כולל יום שלם ללימוד דף היומי בעיון | כולל יום שלם ללימוד אבן העזר בעיון | פרוייקט "אבן ברורה", והוא כעין משנה ברורה על אבן העזר | כולל ערב שלוש שעות ללימוד דף היומי בעיון | כולל ערב שיעורים ליבו חפץ | כולל שיעורי שבת | רשת שיעורי תורה ללימוד דף היומי במלגה מכובדת למיגדי שיעורים | 30 ספרי עזר על שלחן אבן העזר | ספרי "השינון" על ד' חלקי השו"ע, לדיעת ד' חלקי השו"ע בלימוד עמוד יומי, בהמלצת גדולי ישראל מכל העדות וההוגים | מבחנים ארציים לאברכים ובחורים במלגה על דף היומי בעיון | סיכומים יומיים של דף היומי בעיון בעברית, אנגלית, ספרדית וצרפתית | קמחא דפסחא | עזרה וסיוע לנוקמים ואברכים עמלי תורה

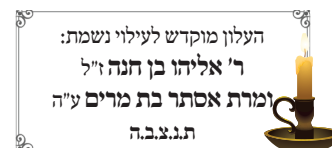
יום א' י' כסליו-שבת ט"ז כסליו תשפ"ג

העלון מוקדש לעילוי נשמות:
הרה"צ רבי שמואל מרדכי בן סול
שולמית ז"ל
ומרת הדרה בת שמוחה ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה

מסכת נדרים מ'-מ"ז

שבוע פרשת וישלח

העלון מוקדש לעילוי נשמות:
ר' אליהו בן חנה ז"ל
ומרת אסתר בת מרים ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה

דף מ' ע"א

הטור [יורה דעה סימן של"ה] הביא בקיצור הלכות ביקור חולים מספר תורת האדם לרמב"ן, עם תוספת מפוסקים אחרים, והשולחן ערוך הביאו בדרך כלל, ומפני שבסודות שכתב הטור מתבארים כמה וכמה עניינים בסוגיא נביאנו כאן.

וז"ל הטור, וכיון שחלה האדם מצוה על כל אדם לבקרו, שכן מצינו בהקב"ה שמבקר חולים כמו שדרשו בפסוק וירא אליו ה' באלוני ממרא מלמד שבא אליו לבקר החולה וסמכוה אקרא והודעת להם את הדרך ילכו בה. ומצוה גדולה היא לבקר, שמתוך כך יבקש עליו רחמים ונמצא כאילו מחיה אותו, וגם מתוך שרואהו, מעיין בענינו, אם יצטרך לשום דבר משתדל בו להמציאו לו ועושה שיכבדו וירבצו לפניו.

והקרובים נכנסין מיד לבקרו והרחוקים אחר שלשה ימים, והחבירים כקרובים. ואם קפץ עליו החולי אלו ואלו נכנסין מיד.

ואפילו הגדול ילך לבקר הקטן ואפילו כמה פעמים ביום, ואפילו בן גילו שנוטל א' מששים בחליו, וכל המוסיף הרי זה משובח ובלבד שלא יטריח לו.

ולא ישוב ע"ג מטה ולא ע"ג כסא ולא על ספסל אלא מתעטף ויושב לפניו, שהשכינה למעלה מראשותיו של חולה שנאמר ה' יסעדנו על ערש דוי.

ואין מבקרין אותו בג' שעות ראשונות של יום מפני שכל חולה מיקל עליו חוליו בבקר ולא יחוש לבקש עליו רחמים, וכן לא בג' שעות אחרונות של יום שאז מכביד עליו חוליו ויתיאש מלבקש עליו רחמים.

וכשמבקש עליו רחמים אם מבקש לפניו יכול לבקש בין בכל לשון בין בלשון הקדש, ושלא בפניו לא יבקש אלא בלשון הקודש כשאר תפלות יחיד, ויכלול אותו עם חולי ישראל

שיאמר המקום ירחם עליך בתוך חולי ישראל. ובשבת יאמר שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבא ורחמיו מרובין ושבת בשלום.

ומזכירין אותו שיתן דעתו על ענינו, דתניא משעלה אדם למטה נכנסין אצלו ואומרים לו לא דברים מחיים ולא דברים ממיתים שמא הלית או שמא הלוך אדם או שמא הפקדת אצל בני אדם או הפקידו אצלך, פי' אומרים לו שיתן דעתו על ענינו ואל יפחד מפני זה יותר מן המות.

אין מבקרים לא לחולי מעיים ולא לחולי העין ולא לחולי הראש, חולי המעיים משום כיסופא, חולי העין והראש מפני שהדבור קשה ליה, הלכך כל חולי דתקיף ליה עלמא וקשה ליה דבורא אין מבקרין אותו בפניו אלא נכנסין בבית החיצון ושואלין ודורשין בו אם צריכים לכבד ולרביץ לפניו וכיוצא בו, ושומעין צערו ומבקשין עליו רחמים.

רב חלבו באיש לא איכא דקא אתי.

והוא לכאורה דבר זר שלא יבא אף אחד לבקר חכם גדול כרבי חלבו. ויש לומר דהיא הנותנת, דהבאנו דלהלכה נפסק [שו"ע יורה דעה סימן של"ה ס"א] דהקרובים והחברים נכנסים מיד והרחוקים אחר שלשה ימים, והנה אצל חכם גדול שהעולם מכבדו ביותר הדרך היא שאין הכל מרגישים שהם חביריו, ולכן נמנעים מלבקרו, וגם אומרים שיתכן שמטריחים עליו כיון שאין הם מרגישים קרובים אליו. לכן הביאה הגמרא את המעשה בתלמיד אחד מתלמידי רבי עקיבא שחלה לא נכנסו חכמים לבקרו ונכנס רבי עקיבא לבקרו ובשביל שכיבדו וריבצו לפניו חיה אמר לו רבי החייתני, ושיצא רבי עקיבא ודרש כל מי שאין מבקר חולים כאילו שופך דמים, דהיינו שהוא כמו בדין שאין מבקרים לא לחולי מעיים ולא לחולי העין ולא לחולי הראש, שהבאנו לעיל מהטור שאין מבקרין אותו בפניו אלא נכנסין בבית החיצון ושואלין ודורשין בו אם

כולל ומכון ראש פינה:

צריכים לכבד ולרבוץ לפניו וכיוצא בו, ושומעין צערו ומבקשין עליו רחמים, דהיינו שאף שאין כאן את המצוה כפשוטה, מכל מקום יש חלק במצוה לראות מה הוא צריך ולבקש עליו רחמים, ומזה אין פטור, ומבואר גם כן מה שאמרו מי שאין מבקר חולים כאילו שופך דמים, דהלא יפלא נקט לשון חמור כזה, אלא הרי זה בכלל מצות לא תעמוד על דם רעיק, שיש בידו להציל ואינו מציל, ודבר זה שייך לכל אחד בכל חולי לידע ולהודיע האם יש משהו שהחולה צריך והאם יש מי שידאג לו.

ובזה מבואר גם מה שתמהו על מעשה הנ"ל ברבי עקיבא ונכנס רבי עקיבא לבקרו ובשביל שכיבדו וריבצו לפניו היה, דיש לתמוה איך כיבד וריבץ לפני תלמידו, דאין זה כבוד תורתו של רבי עקיבא, אלא כיון דהרי זה בכלל לא תעמוד על דם רעיק, ומה שדרש כן רבי עקיבא הוא להודיע שלא רק מי שרואה את החולה ולא עוזר לו הוא בכלל שופך דמים כנ"ל, אלא גם מי שלא בא לבקרו הוא בכלל זה, אף שאינו יודע שבאמת החולה צריך לזה.

ועוד אמרו כי אתא רב דימי אמר כל המבקר את החולה גורם לו שיחיה וכל שאינו מבקר את החולה גורם לו שימות, ונתבאר בגמרא דהיינו מפני שאינו מבקש עליו רחמים, והוא שכתב הטור, ומצוה גדולה היא לבקר שמתוך כך יבקש עליו רחמים ונמצא כאילו מחיה אותו.

נמצאנו למדים שבביקור חולים יש שלשה חלקים, והוא לשלשה סוגי אנשים: הסוג הראשון הוא בן גילו, דנתבאר בעמוד הקודם שנוטל אחד משישים מחליו, והוא גורם לחולה להתרפא מחמת ענין סגולי, ודבר זה לא שייך לקרובים או לרחוקים. אך מאידך גיסא כיון שנוטל מחליו, ומשמע שבא עליו קצת חולי, יש מקום לפטור, לכן כתב הטור דאפילו בן גילו שנוטל א' משישים בחליו צריך לבקרו כמה פעמים ביום.

והסוג השני הוא בחבירים או קרובים, שדעת החולה קרובה אתם ויש לו הנאה בבקורם, והם צריכים לקיים המצוה כפשוטה, לבא לבקרו, ומכל מקום משמע בפוסקים דעיקר הענין הוא לבקש עליו רחמים, כמו שפסק בשולחן ערוך [סעיף ד'] אין מבקרין החולה בשלש שעות ראשונות של יום, מפני שכל חולה מיקל עליו חליו בבקר, ולא יחוש לבקש עליו רחמים. ולא בשלש שעות אחרונות של יום, שאז מכביד עליו חליו ויטייאש מלבקש עליו רחמים. וכתב הרמ"א, וכל שביקר ולא ביקש עליו רחמים, לא קיים המצוה, והוא מהב"י. ועיין עוד בסמוך בזה.

והסוג השלישי הוא באלו שאינם כל כך קרובים, שנכנסים רק אחרי שלשה ימים, ומכל מקום אף הם אינם פטורים אף בימים הראשונים מלברר ולידע מה הוא צריך ולבקש עליו רחמים.

והרמב"ם [הלכות אבל פרק י"ד] לא הזכיר בן גילו באלו שמקילים עליו את החולי, אלא כתב [בהלכה ד'], בקור חולים מצוה על הכל אפילו גדול מבקר את הקטן, ומבקרין הרבה

פעמים ביום וכל המוסיף משובח ובלבד שלא יטריח וכל המבקר את החולה כאילו נטל חלק מחליו והקל מעליו וכל שאינו מבקר כאילו שופך דמים. וכן שם [בהלכה ה'] לא חילק בין קרובים ורחוקים, אלא כתב אין מבקרין את החולה אלא מיום שלישי והלאה ואם קפץ עליו החולי והכביד מבקרין אותו מיד.

ואף שמבואר שאין יוצאים ידי חובה אם לא מבקש רחמים, מכל מקום המצוה היא גם כפשוטה, וזה למדנו ממאמר חז"ל שהביא הטור בתחילת דבריו, שלמדנו מהקב"ה שביקר חולים, ובדאי שם לא היה ענין של כיבוד וריבוץ ובקשת רחמים, אלא לימדנו את עצם הענין לבקר חולה שהוא חסד עם החולה, דכל אדם שמתענינים בו מחיים את נפשו, קל וחומר כשהוא מוטל בייסורים. וכן כתב הב"י בשם הרמב"ן, וכתב הרמב"ן בתורת האדם שמעינן מהכא דביקור חולים כדי שיכבדו וירבצו לפניו ויעשו לו צרכים הצריכים לחליו וימצא נחת רוח עם חביריו ועוד כדי שיכוין דעתו לרחמים ויבקש עליו הלכך המבקר את החולה ולא ביקש עליו רחמים לא קיים מצוה זו.

ואפשר לומר שזה גופא חידש רבי עקיבא, שעד שיצא רבי עקיבא ודרש כנ"ל היו סבורים שמצוה הביקור שייכת רק ליתן הרגשה טובה לחולה ועל ידי זה להקל עליו את חליו, והוא דבר שלא שייך לכל אחד, ובא רבי עקיבא ודרש שהוא מצוה מעשית כל דבר, והיא מוטלת על כל אדם, והרי הוא בכלל לא תעמוד על דם רעיק.

והואיל ונתבאר שיש כמה חלקים במצוה זו, לכן היו שרצו לומר שגם שונא יכול לקיים מצוה זו, כמו שכתב הרמ"א בשו"ע [ס"ב], י"א דשונא יכול לילך לבקר חולה (מהרי"ל קצ"ז), אמנם כתב הרמ"א, ולא נראה לי, אלא לא יבקר חולה ולא ינחם האבל שהוא שונאו, שלא יחשב ששמח לאידו, ואינו לו אלא צער, כן נראה לי. ע"כ.

מה שכרו בעולם הזה ה' ישמרהו ויחייהו ואושר בארץ ואל תתנהו בנפש אויביו ה' ישמרהו מיצר הרע ויחייהו מן היסורין ואושר בארץ שיהו הכל מתכבדין בו.

כתב המהרש"א לבאר מדוע זוכה דוקא בדברים אלו, דהכל מידה כנגד מידה, ואמר ה' ישמרהו מיצה"ר, שהוא אויב הפנימי, שזהו מדה כנגד מדה, שע"י שהחייהו ועמד מחליו נמחלו עונותיו כדלקמן, גם המבקר זה לא יבא לידי עון. ואמר החייהו מן היסורין, דהיינו שלא ימות מתוך יסורין, כמו שהחייהו לחולה זה מתוך היסורין. ואמר ואושר בארץ שהכל מתכבדין בו, כמו שהוא כיבד וריבץ לפני החולה. ואמר ואל תתנהו בנפש אויביו, דלפי פשוטו ה"ל למכתב ביד אויביו, אבל בנפש הוא לשון רצון, ודעת אויביו שהם משיאים עצה לאדם לפי דעתם הם ודאי אויביו של אדם, כריעים של רחבעם שהיו משיאים לו עצה לפי דעתם לסתור עצת הזקנים, אבל לזה המבקר גם שהיה גדול אצל קטן כדלעיל נעשה לו ריע

טוב לבקרו ולרפאו, במדה זו יזדמנו לו ריעים כמו של נעמן שא"ל דבר גדול דיבר אליך הנביא גו' רחץ וטהר.

והקנן אורה כתב, כל אלו הם מדה במדה, דעיקר הביקור הוא להחזיר את החולה בתשובה ולפשפש במעשיו, ולזה המבקר ישמר מיצר הרע גם כן. ויחייהו מיסורין הוא שכר הביקור הגופני לפקח בצרכיו וברפואתו, וכמעשה דרבי עקיבא. ואושר בארץ שהכל מכבדים אותו הוא בשביל שאינו מתכבד והולך גדול אצל קטן, כדאמרין לעיל (ל"ט ע"ב). ואל תתנהו שיזדמנו לו רעים כנעמן כו', כי עיקר הביקור הוא מאוהבו ובן גילו, ומחמת קירוב הנפשות זה המבקר נוטל אחד מששים ומוסיף לו כח וחיות משלו ולזה שכרו שיזדמנו לו רעים ואוהבים שלמים כריעי נעמן.

והבן יהוידע כתב, ישמרהו מיצר הרע ויחייהו מיסורין, נ"ל הא בהא תליא, כי האדם בחטאו בורא מזיקין, וכל חולי ומכה הבא לאדם מנייהו הוי, כמו שנאמר [ירמיה ב' י"ט] תיסרך רעתך, וכן הוא אומר [ישעיה ס"ד ו'] ותמוגגינו ביד עונינו, ולכן אם ישמרהו מיצר הרע שאין לו עוונות יחייהו מיסורין.

ואל תתנהו בנפש אויביו שיזדמנו לו ריעים כנעמן שריפאו את צרעתו ואל יזדמנו לו ריעים כרחבעם שחילקו את מלכותו.

כתב הבן יהוידע, פירשו רש"י ז"ל והרא"ש ז"ל, כאלישע הנביא ע"ה שהשיאו עצה לנעמן שיטבול בירדן ויתרפא, וקשה דדברי אלישע הנביא ע"ה בזה אינם בסוג עצה, אלא גזרה גזר שיהיו מי הירדן מרפאין אותו, כי מי הירדן אינם מרפאים צרעת מצידם, מה שאין כן דברי הילדים לרחבעם היו בסוג עצה. ונ"ל בס"ד העצה היא מה שיעץ לנעמן שישפיל עצמו ויעזוב גאותו, כדי שאז יתרפא מצרעתו במי הירדן, וכמו שאמרו המבארים ז"ל דהא דהניחו לעמוד בחוץ ושלח שלוחו אליו לומר לו שיטבול ז' פעמים, היינו כדי שישפיל גאותו בזלזול זה שזלזל בו, לבלתי עשות לו כבוד הראוי לשר גדול כמוהו, מפני שידע שהצרעת באה לו מצד הגאווה שלו:

ועוד נ"ל בס"ד, מה שאמר ריעים כנעמן קאי על הנערה, שנתנה עצה שילך נעמן אצל הנביא, ויבקש ממנו רפואה, דכתיב [מלכים ב' ה' ג'] ותאמר אל גברתה אחלי אדוני לפני הנביא אשר בשומרון אז יאסוף אותו מצרעתו, וכתבו המפרשים שנתנה לו עצה שילך לפני הנביא ויחלה פניו בעבור דבר זה, כי הנערה הבינה מדעתה שהצרעת באה לו מחמת גאותו, ולכן יעצתו שישפיל גאות לבו, וילך ויפול לפני הנביא ויחלה פניו, ולזה אמר ריעים כנעמן, זו הנערה שהשיאה עצה טובה זו לנעמן, ולא רעים כרחבעם, אלו הילדים שהשיאו עצה לרחבעם להפך לדבר עם ישראל בגאווה וגבהות לב, שיעצוהו להשיב להם קטני עבה ממתני אבי ועתה וכו', אבי יסר אתכם בשוטים ואני איסר אתכם בעקרבים [מלכים א' י"ב ו' ו"א]:

תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר אם יאמרו לך ילדים בנה וזקנים סתור שמע לזקנים ואל תשמע לילדים שבנין ילדים סתירה וסתירת זקנים בנין וסימן לדבר רחבעם בן שלמה.

כתב המהרש"א דלכאורה הוא תמוה שיאמרו אלה הפוך מאלה, וכתב, ויש לפרש המשל במי שיש לו בית חומה בנוי ורוצה לבנותה עוד בגובה עלייה עליה, והילדים א"ל בנה, שחומת הבית יכולה לסבול בנין העלייה, וזקנים א"ל סתור חומת הבית כדי לבנותה יותר בעובי, שתהיה לה חוזק לסבול חומת העלייה שעליה. ואמר שמע לזקנים כו', שזקנים ודאי יותר בקיאים בדבר זה, ולזה אמר כי בנין שאומרים הילדים היא סתירה גם לחומת הבית, ושאומרים הזקנים סתירת חומת הבית על מנת לבנותה יותר בעובי הוא בנין גם לחומה שעליה לעלייה, וסימן לדבר רחבעם כו', שהזקנים יעצו לו סתירה, להקל המשא מעל העם, והילדים יעצו לו בנין, שא"ל אבי העמים עליכם עול כבד ואני אוסיף על עולכם גו', והיה עצתם סתירה שמרדו בו ישראל ע"ז, ואילו שמע לזקנים היה לו בנין עולם כמ"ש והיו לך לעבדים כל הימים.

אמר רב שישא בריה דרב אידי לא ליסעוד איניש קצירא לא בתלת שעי קדמייתא ולא בתלת שעי בתרייתא דיומא כי היכי דלא ליסח דעתיה מן רחמי תלת שעי קדמייתא רווחא דעתיה בתרייתא תקיף חולשיה.

כאן מפורש שהוא מטעם שלא יבקש עליו רחמים, אבל הרמב"ם כתב [ה"ה] ואין מבקרין את החולה לא בשלש שעות ראשונות ביום ולא בשלש אחרונות מפני שהן מתעסקין בצרכי החולה. ע"כ.

ואמר רבין אמר רב מטרא במערבא סהדא רבה פרת ופליגא דשמואל דאמר שמואל נהרא מכיפיה מתברין ופליגא דשמואל אדשמואל דאמר שמואל אין המים מטהרין בזוחלין אלא פרת ביומי תשרי בלבד.

סוגיא זו היא גם במסכת שבת [ס"ה ע"ב] ושם האריכו הראשונים בביאור הענין, וגם הר"ן בחידושו [הנקראים בטעות חידושי הריטב"א על שבת] כתב שם את כל האריכות שלפנינו בפירושו כאן. מכל מקום נחזור כאן על עיקרי הדברים והשיטות שבראשונים.

כתב הרשב"א [ובדרכו אויל הר"ן], מטרא במערבא סהדא רבה פרת, כלומר דכשהוא מתרבה הרי זה סימן שגשמים שירדו במערב רבו עליו, לומר שאין טובלין בו, דשמא רבו נוטפין על הזוחלין. ובמימרא השניה של שמואל אמר אין המים מטהרין בזוחלין אלא פרת ביומי תשרי בלבד, משום דבשאר ימות השנה חיישינן שמא ירבו גשמים ורבו הנוטפין, וכאבוה דשמואל דעביד להו לבנתיה מקוואות ביומי דניסן, ופליג אדשמואל דאמר שמואל נהרא מכיפיה מיברין, דהיינו דלעולם טובלים בו משום דמכיפיה מיברין ולעולם ירבו זוחלין על הנוטפין, וכדאמרין בעלמא אין לך כל טפח וטפח שיורד מלמעלה שאין תהום עולה לקראתו טפחיים, ואם כן אפילו בשעת הגשמים שאנו רואין לעין שמתרבה ממי הגשמים, אפילו הכי טפי מברין מכיפיה ושרי.

ולענין פסק הלכה פסק ר"ת ז"ל כמלתא קמייתא דשמואל, והלכך מותר להטביל בנהרות ואפילו בימות הגשמים, דלעולם מכיפיה מיברך. אבל רבינו חננאל פסק כרב וכאבוה דשמואל, והרי"ף גם הוא נראה שפסק כן, לפי שכתב בהלכותיו ההיא דאבוה דשמואל דהוה עביד מקוואות ביומי דניסן, ואף הרמב"ן ז"ל הכריע כדבריהם. הלכך כל השנה חוץ מיומי תשרי חיישינן לענין טבילה. ואע"ג דאתמר בגמרא ופליגא דידיה אדידיה, היינו שהמימרות נראות סותרות, אבל בודאי איהו אמרינהו לתרויהו ולא שחזר בו, אלא מיחש הוא דחייש לספק איסורא, לכן לעולם אין המים מטהרין בזוחלין עד שתעמוד על מעיין שלו ותברר לך המשכתו ורביו, ושאר נהרות אפילו ביומי תשרי איכא למיחש בשעה שרבינן לפום דחזינן ממנהגא דההוא נהרא, וכל שכן בשאר נהרות קטנים כגון אלו ששינונו (פרה פ"ח מ"ט) המים המכזבים פסולין, וכ"ש ביום שהגשמים יורדין בו שהנהרות רבינן ביותר דלכולי עלמא אין המים מטהרין בזוחלין, דהא ודאי מן הנוטפין אתו. ובהא ליכא מאן דפליג כלל דדבר הנראה לעינים הוא, ומאן דמורה בהנך מילי להתירא לא עביד שפיר.

ולריטב"א דרך אחרת בזה, ופירש מה שאמרו מטרא במערבא סהדא רבה פרת, כי פרת הבא מארץ ישראל ונמשך על בבל, וכדחזינן בבבל דרבה פרת שנתרבו מימיו ולא ידעינן מאיזה טעם נתרבה, דלא חזינן הכא גשמים ולא עבים כלל, אמרינן דמחמת מטרא דהוה בארץ ישראל, דהנהר אינו רבה אלא ממטרא, אבל כל זמן דלא רבה פרת כלל לא לא תלינן שירדו גשמים בנהר ורבו עליו ופסלוהו מלטהר בזוחלין, ואמרינן דהא דרב פליגא אדשמואל דאמר שמואל נהרא מכיפיה מיברך, דסבר שמואל דזימנין דנהרא מתרבה ומתברך מן מעין שלו ומשפתו, וכיון דאפשר דמתרבה מכיפיה בלא מיטרא, כל היכא דהוי סתמא דלא חזינן מטרא הכא ולא עבים ולא ידעינן הסיבה לרבויה נהרא, תלינן דמכיפיה רבה, ולא תלינן מספיקא לאפוקי מחזקתיה ולמימר דממטרא דמערבא רבה, אבל כל היכא דהוה מטרא הכא או עבים סמוך לזמן ריבוי הנהר אפילו שמואל מודה בהא.

ופליגא דשמואל אדשמואל דאמר שמואל אין המים שבנהרות מטהרין בזוחלין בשום ימות החמה אלא פרת ביומי תשרי בלבד, פירוש, וסתמא קא פסיק, דלא רק אם ראינו שרבה הנהר אין טובלים בו, אלא אמר שאין מטהרין בזוחלין אלא ביומי תשרי ולא בשאר ימות השנה כלל לא שנה בימות החמה ולא שנה בימות הגשמים ואפילו אין הנהר גדול יותר ממה שהיה, דקסבר דבימות הגשמים חוששין לגשמים ואף על פי שלא נראו לנו כלל כאן שמא במקום אחר היו, ובהא ודאי פליגא אדרב נמי, דאילו רב לא תלי במטרא דמקום אחר מסתמא אלא היכא דגדל הנר לפנינו, ואילו שמואל חייש, ובימות החמה דליכא למיתלי במטרא חייש להפשרת שלגים אף על גב דלא חזינן ולא רבי נהרא קמן חיישינן כדאמרן, אלא ביומי תשרי שאינו זמן גשמים ולא זמן הפשרת שלגים באותו זמן אין חוששין שנתערבו בהן מימי גשמים ממקום

אחר, אא"כ הנהר בפנינו גדול כל כך שהדברים מוכיחים שעל ידי מימי נוטפים שנתערבו עמהם הוא דהשתא ודאי אין מטהרין אלא באשבורן כמקוה.

ואבוה דשמואל עביד להו לבנתיה מקוואות ביומי ניסן, שאף ביומי ניסן שלא היה גשמים לא היה מניחן לטבול בנהר לעולם ואף על גב דלא רבי נהרא דחייש להפשרת שלגים של מקום אחר וכ"ש בימות הגשמים, וביומי תשרי שאינן זמן גשמים ולא הפשרת שלגים היה מניחן לטבול בנהר כל זמן שאינו גדול, וכי טבלי בנהר הוה עביד להו מפצי משום צניעות, אי נמי בקרקע הנהר היה נותנן כדי שלא ידבק טיט הנהר בין אצבעות רגליהן והוי חציצה. אמנם לפירוש זה לא נתבאר מה בא להשמיענו בענין זה דמפצי, איזה חידוש יש במה שנוהגים צניעות במקום מגולה, או נזהרים מחציצה בשעת הטבילה.

וכתבו הריטב"א והר"ן דהקשה הראב"ד דכאן חזינן שדוקא אם יש חשש שירבו מי הגשמים על מי הנהר לא מטהר בזוחלין, דבמקוואות אמרינן דאפילו ריבה על המעין והמשיכו הרי הוא כמות שהיה, וכן בפ"ק [מ"ז] נמי תנן מעיין שמימיו מועטין שרבו עליו מים שאובים שוה למקוה לטהר באשבורן ולמעין להטביל בו בכל שהוא, ומשום קושיא זו כתב הרמב"ן בהלכות דחיישינן שמא ירבו הנוטפין על הזוחלין ובעו אשבורן, כיון שלא נתערבו במעיין עצמו אלא בזוחלין ממנו שהוא הנהר. ע"כ. פירוש לפירוש, דהא הכא דאמרינן דכי רבו נוטפין על הנהר מיפסל דוקא בשנפלו הנוטפין בנהר במקום משיכתו, ומתניתין דמקוואות בשנפלו במעיין עצמו כדקתני רבה עליו, כלומר במעיין עצמו, דהשתא לא מיפסיל אף על גב דהוה מים שאובין מרובים במעיין.

והביא הריטב"א בשם הרא"ה שתירץ בשם אחיו החכם הגדול רב פנחס הלוי, דכי אמרינן התם במשניות ריבה עליו, לא שריבה עליו כל כך שיהא התוספת מרובה על העיקר, אלא שריבה עליו שהוא יותר ממה שהיה תחלה, דריבה עליו ולך על המעיין, דהמעין גדול ורב ממה שהיה, ולעולם מימי המעיין מרובין מן התוספת, אבל הכא דאמרינן לישנא דרבו נוטפין על הזוחלין ריבויא קאי על הנוטפין, למימרא דמים נוטפין מרובין על הזוחלין, ולפיכך אף על פי שלא נתרבה הנהר ולא נמשך יותר ממה שהיה מימיו פסולין לטהר בזוחלין. והיכא דזוחלין רובא ונוטפין מיעוטא דלא מיפסיל. ומכל מקום דוקא לטהר באותו מקום שהיו מושכים תחלה, אבל נתרבה או נמשך יותר ממה שהיה אסור לטבול באותו מקום שנתרחב, ולא מדינא אלא מפני מראית העין, שנראה כאילו כל המים שבאותו מקום שנתרחב כולם היו נוטפין. ע"כ דבריו.

והרא"ה עצמו תירץ, דודאי דין הנהרות כדין המקוואות, דכי היכי דקי"ל דכי איכא מקוה כשר ממלא בכתף ונותן בו אפילו אלף סאה שאובין, דכיון דאיכא מקוה טהרה שלם כראוי תו לא מפסיל בשאובין אף על גב דהוה שאובין מרובין,

הכי נמי גבי נהרות כיון דהוי כשרים תו לא מפסלי לעולם אפילו מים שאובין רבים עליהם דלא גרעי ממקואות, ולא גרעי מימי גשמים ממים שאובין. מיהו ה"מ עד המקום שהיה הנהר נמשך ומתרחב מתחלה, עד אותו מקום הוא נדון כבתחלה שלא הורע כחו בשביל תוספת זה, ואם נמשך יותר ממה שהיה, כל אותו מקום אשר נתרבב או שנמשך יותר אינו מטהר בזוחלין אלא באשבורן, שהדברים מוכיחים שאין כאן מימי הנהר כלל אלא מימי נוטפין שהוסיפו בו שאין דינם לטהר אלא באשבורן. והיינו אידך דקתני מעיין שהוא מושך כנדל כלומר שהיה קלוחו מועט רבה עליו והמשיכו הרי הוא כמות שהיה, היה עומד במקומו שלא היה נמשך יותר וריבה עליו שוה למקוה לטהר באשבורן. ולשיטה זו כל היכא שהזוחלין מרובין על הנוטפין, אף על פי שנתרחב הנהר ונמשך יותר מטהר בזוחלין ובכל שהוא כמעין אפילו באותו מקום שנתרחב יותר, וליכא מפני מראית העין, דכולי עלמא ידעי דכיון דזוחלין מרובין בטיילי נוטפין לגביהו, וגם באותו מקום שנתרחב ונמשך יותר לא סגיא ודאי דלא הוי רובא דהנהו מיא דתמן מן הזוחלין, דמרובא פרישו.

ולכאורה קשה לשיטה הראשונה שסבירא להו דכי רבו נוטפין על הזוחלין פסולין לטהר בזוחלין אפילו במקום שהיה נמשך תחלה, מאי שנא ממקוה שלם של טהרה שאינו נפסל לעולם אף על פי שרבו עליו מים שאובים. וכתב הריטב"א ליישב דאיכא לפרושי דשאני פסול שאיבה דליתיה מדאורייתא אפילו במקוה חסר, ואפילו רובא שאובין, ולא מיפסל מקוה חסר בשאיבה, אלא מדרבנן פסלוה, ואפילו היה חסר קורטוב בלבד והשלימו במים שאובין, ומשום הכי אקילו רבנן דרבנן, דכי איכא מקוה שלם של טהרה כראוי דתו לא ליפסיל במים שאובין לעולם, אבל הא דקי"ל שאין נוטפין מטהרין בזוחלין אלא באשבורן מדאורייתא, כשרבו הנוטפין על הזוחלין בטיילי זוחלין ברובא ואין נוטפין מטהרין אלא באשבורן.

ולחלוקה פסק בשו"ע יורה דעה [סימן ר"א ס"ב], מי מעיין מטהרין אף בזוחלין (פירוש זוחלין נמשכים והולכים ואינן מכונסים), מי גשמים אין מטהרין אלא באשבורן (פירוש מקום עמוק שמתכנסים בו המים ונקרא אשבורן) (אבל על ידי זחילה פסולין מן התורה (ב"י בשם מהרי"ק שורש קט"ו) אם הם לחוד בלא מעיין) היו הזוחלין מן המעיין מתערבים עם הנוטפים שהם מי גשמים, הרי הכל כמעין לכל דבר, ואם רבו הנוטפים על הזוחלין, וכן אם רבו מי גשמים על מי הנהר, אינם מטהרים בזוחלין אלא באשבורן. לפיכך צריך להקיף מפץ (פי' כעין מחצלת) וכיצא בו באותו הנהר המעורב, עד שיקוו המים ויטבול בהם: הגה - וכן נכון להורות ולהחמיר (מהרי"ק ות"ה שם ושאר אחרוני' כתבו ויש להחמיר כשטת הר"ם ורא"ש וסייעתם), אבל יש מתירים לטבול בנהרות כל השנה, אף בשעת הגשמים והפשרת שלגים ורבו הנוטפים על הזוחלין, משום דעיקר גידול הנהר הוא ממקום מקורו (טור בשם ר"ת וב"י בשם רש"י וסה"ת וסמ"ג), וכן נהגו ברוב

דף מ"א ע"א

אמר אביי נקטינן אין עני אלא בדעה. במערבא אמרי דדא ביה כולא ביה דלא דא ביה מה ביה דא קני מה חסר דא לא קני מה קני.

וקשה, דהרי התלמוד והספרים מלאים בלשון זו של עני, ובודאי הכונה לעני בממון, וגם התורה הזכירה לשון עני על עני בממון. וכתב המהרש"א, מלת עני ודאי ברוב נאמר על עני בממון, אלא דר"ל אין עני דהכא דכתיב בחוסר כל אלא בדעה. ועוד יש לומר דהכי קאמר, אין מלת עני הונח באמיתה אלא על עני בדעה וכדמסיק, אבל לגבי ממון אינו אלא בלשון מושאל, וכדמסיק במערבא אמרי על עני בדעה דדא ביה כו' דדא קני מה חסר כו' והענין כפול לרמזו בין בדברים הגופניים ובין ברוחניים כולן תלויין בדעה. ע"כ.

וכשנדקדק במאמרים הנ"ל נראה כי חז"ל מנו כאן כמה וכמה מעלות שונות בענין הדעת, דהרי ודאי לא נקטו סתם לשונות להפליג במעלת הדעת, ונתבונן אחת לאחת לנסות להבין מה גזזו וצפנו חז"ל במתק לשונם.

אמר אביי נקטינן אין עני אלא בדעה. והנה לשון נקטינן פירושו בכל מקום אוחזים, כלומר דבר זה לאחר העיון והחיפוש הוא האמת המבורר, ורש"י [גיטין נ"ט ע"ב] כתב, נקטינן - מסורת מאבותינו, והוא אותו ענין. ומה חידש לנו אביי, ומה בא להוציא מדעתינו, דהוצרך ללשון זו, במה שאמר כך.

אלא הענין הוא שבכל דבר בעולם יש פנימיות וחיצוניות, ולפעמים הם הפכים ממש, וכבר אמר שלמה המלך בחכמתו [משלי יג, ז] **יש מתעשר ואין כל מתרושש והון רב, וביאר אדונינו הגר"א** וזה לשונו, יש מתעשר ואין כל, כלומר שמראה את עצמו שהוא עשיר ואין לו מאומה. וכן יש מי שעושה עצמו כאלו שהוא רש ויש לו הון רב. וכן בתורה, יש שמראה את עצמו שהוא תלמיד חכם גדול ואין כל באמת, ויש שמתרושש, שעושה עצמו כאילו הוא אינו יודע מאומה, ויש לו הון רב. ע"כ. ודעת לנבון נקל כי לא החיצוניות היא האמת אלא הפנימיות, ועל דרך הם כל דברי התורה הקדושה ודברי חכמים, שתמיד מדברים על נקודת האמת שבכל דבר [כמו שמצאנו בחטאי ראשונים, כגון מכירת יוסף, שהעידה תורה שהיתה

מחמת קנאה, ואף שבדאי לאחים שבטי י-ה היו הרבה הסברים והצדקות למעשיהם, והיו בכלל טועים בזה, מכל מקום, התורה, תורת אמת אינה כותבת רק את נקודת האמת].

כשאנו מזכירים את ענין העוני, מיד עולה לנגד עינינו דמותו של אדם רעב ללחם, חסר בית, או שאר דברים מאותו סוג... אך באמת מגלים לנו חז"ל שהעוני אינו תלוי כלל במציאות הגשמית, כיון שיתכן שיהיה ביתו של אדם מלא כסף וזהב ולא יחסר כל טוב, ובכל זאת עני מרוד הוא, ויתכן שיהיה ביתו ריקם ועשיר מופלג הוא, כיון שעיקר האדם הוא הנשמה וממילא המחשבה שהיא מכוחות הנשמה, אם במחשבתו אין הוא חש בחסרון הגשמי הרי הוא בכלל עשיר, שמהות העשיר צריכה להיות נתינה, שהוא המשפיע לאחרים, שהשפע עובר דרכו, ואדם כזה כיון שאינו חסר דבר מרגיש שיכול הוא וצריך לתת לאחרים... ואם הוא חש בחסרון כל שהוא ומחשבתו טרודה בזה, הלא באמת חסר הוא, ועני גמור הוא... והוא בכלל מה שאמרו חז"ל איזהו עשיר השמח בחלקו, ומכלל הן אתה שומע לאו.

אמנם גלוי לכל כי אם נצא לרחובה של עיר ונשאל כל יהודי מאמין, האם אתה מאמין שהקדוש ברוך הוא הוא אשר עשה עושה ויעשה לכל המעשים והעושר והכבוד ממנו והוא מושל בכל ומחיה את כל הברואה, יקפיד עליך הנשאל ויאמר לך האם כופר נחשבתי בעיניך לכפור באחד משלש עשרה העיקרים ולהכחיש מקראות מפורשות הנאמרות בפינו בכל יום ויום, אך אם מיד אחר כך יגיעהו איזה הוא צער או קפידא תראה כי הפך זה לאיש אחר, רוטן וכועס, מאשים את כל העולם בצרותיו, ואתה עומד ומשתומם, היכן הוא המאמין הגדול שסיפר לפניך לפני כמה דקות ספורי אמונה והשגחה כי ה' הטובה עליו, על מי הוא כועס ורוטן אם באמת הבורא יתברך עשה עושה ויעשה לכל המעשים? האם באמת דיבר הוא לפניך דברי שקרים וכזבים?

והתשובה הפשוטה לכל זה, כי אותו יהודי בודאי מאמין וודאי יודע ומבין הכל, אך כל הידיעה נשארת במוחו, בתחום החכמה והבינה, ולא באה למדרגת הדעת, שהיא החיבור עם הלב וכלי המעשה, ולכן כשמגיע הדבר למעשה, נשכחת כל החכמה וכל הבינה, והלב וכלי המעשה אומרים את שלהם, ולהם אין חלק בחכמה ובבינה ואיך יקבל הוא את מה שעובר עליו במנוחה.

והמורם מכל זה, כי הכל תלוי בדעתו של אדם דוקא, דאם הוא בר דעת באמת אין אצלו עוני וכל מחסור, ואם אינו בר דעת, רבים הדברים המצערם אותו וחסרים לו, נמצא שאין העוני אלא מן הדעת דייקא.

ובמערבא, דהיינו בארץ ישראל, אמרי דדא ביה כולא ביה דלא דא ביה מה ביה דא קני מה חסר דא לא קני מה קני. דהיינו כשבארץ ישראל רצו לתאר מעלת הדעת אמרו כי למעשה זה כל האדם, כי רק מי שהוא בר דעת ראוי לשם אדם, כי בלא דעת הרי הוא כבהמה משכלת, כי מה מותר

האדם על הבהמה והדומים לה אם לא הדעת, וממילא יכול האדם להיות חכם ונבון, אבל אם לא זכה לדעת לא יועילו לו לא חכמתו ולא בינתו, וקל וחומר לא עשרו ולא יחוסו, ואם זכה לדעת, הרי זכה למעלת אדם, שהוא כולל בו את כל המעלות הגדולות ביותר.

ועל זה הוסיפו בארץ ישראל, שידע האדם שחסרון הדעת אינו סתם חסרון במעלת האדם שלו והזוכה לדעת זוכה למעלת אדם, אלא באמת שבלא דעת כל קניניו הרוחניים אינם מועילים לו כלום, כי כל חכמתו ובינתו ומעשיו הטובים לא יוכלו לעמוד כנגד היצר, אם אינו בר דעת, כי רק הדעת היא אשר יכולה לעמוד בנסיונות, והוא שאמרו חז"ל במדרש [תנחומא חקת פרק ו], ורבי לוי אומר כשם שהחול היה עושה לו סייג וגדר שלא יצא וישטוף את העולם כך היתה חכמתו של שלמה עומדת בפני יצרו שלא יחטא, מתלא אמרי דעה חסרת מה קנית דעה קנית מה חסרת עיר פרוצה אין חומה (משלי כה) כעיר פרוצה באין חומה כך איש אשר אין מעצור לרוחו. ע"כ. הרי שיכול האדם להיות חכם, ואף על פי כן יפול שדוד לפני יצרו, ואם כן אם יקנה הרבה חכמה ולא יקנה דעת, הרי באמת לא קנה כלום, ואם יקנה דעת הרי שאז כל קניניו מתקיימים בידו.

ואמר רב אלכסנדר אמר רב חייא בר אבא ואמרי לה אמר רבי יהושע בן לוי כיון שהגיע קיצו של אדם הכל מושלים בו שנאמר והיה כל מוצאי יהרגני רב אמר מן הדין קרא למשפטיך עמדו היום כי הכל עבדיך.

ויש חילוק בין הני תרי לישני, דלמאן דאמר דהמקור מכל מוצאי יהרגני, היינו שאין עליו שמירה, וממילא כל מוצאו יכול להרגו, אבל אם יסתתר במקום שאין לו עסק עם הבריות אין לו חשש. אבל למאן דאמר דיליף למשפטיך עמדו היום, היינו שכשהגיע זמנו למות הכל נעשים שלוחים להרגו, ולא רק שאין עליו שמירה, ולא תועיל לו שום תחבולה להנצל, כמו שראינו באותו מעשה בעקרב שרכב על גבי צפרדע כדי להמית אדם בעבר הנהר.

דף מ"ב ע"ב

אמר עולא בעומדין אילנות על הגבולים.

בפשטות קאי אמודר, דהואיל ועומדים האילנות על הגבולים אינו יכול להכנס לשדה חבירו, אבל שאר אינשי יכולים להכנס. אבל בתוספות נסתפקו בזה, דאפשר דכל אדם אין יכולים להכנס כיון שיכולים ליקח את הפירות בלא כניסה.

דף מ"ג ע"א

היו מהלכין בדרך ואין לו מה יאכל נותן לאחד לשום מתנה והלה מותר בה אם אין עמהם אחר מניח על הסלע או על הגדר ואומר הרי הן מופקרים לכל מי שיחפוץ והלה נוטל ואוכל ורבי יוסי אוסר.

כלל הסוגיא, דיכול המודר הנאה מחבירו להפקיר מה שירצה ויוכל המדיר לזכות בזה וליהנות, ורבי יוסי אוסר, וההוה אמינא של הגמרא היתה דטעמו של רבי יוסי הוא משום דסבירא ליה שאין הפקר יוצא מרשות המפקיר עד שיזכה בזה אחר, ונמצא שהוא כאילו קיבל מידו, ומסקנת הגמרא היא שהוא גזירה משום מתנת בית חורון שלא היתה מתנה אמיתית, אבל לכולי עלמא כשמפקיר אדם דבר כלשהוא יצא מרשותו, וצריך לשוב ולזכות ולקנות החפץ מחדש, דאם לא כן אכתי אינו שלו.

דף מ"ג ע"ב

תניא המפקיר את שדהו כל שלשה ימים יכול לחזור בו מכאן ואילך אין יכול לחזור בו.

ומבואר בסוגיא שהוא מפני הרמאים שרצו להערים ולפטור עצמם ממעשרות. ולכאורה לפי זה שייך דבר זה רק בקרקעות, אבל לא במטלטלין, וכך גם מדויק לשון הברייתא, המפקיר את שדהו וכו', וכן דעת התוספות לקמן [מ"ה ע"א ד"ה רבי יהושע]. אבל דעת הרא"ש כאן דאף שתקנו רק בגלל מעשרות, מכל מקום לאחר התקנה אין חילוק, ואף במטלטלין יכול לחזור תוך שלשה ימים.

ונחלקו הראשונים מה היתה התקנה, דהרא"ש כתב דתקנו שלא יהיה הפקר עד לאחר שלשה ימים, ובריטב"א משמע שחל ההפקר, רק תקנו שיכול לחזור בו תוך שלשה ימים.

דף מ"ה ע"א

איבעית אימא הא דאפקריה באנפי תרין והא דאפקריה באפי תלתא דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק כל המפקיר בפני שלשה הוי הפקר בפני שנים לא הוי הפקר ורבי יהושע בן לוי אמר דבר תורה אפילו באחד הוי הפקר ומה טעם אמרו בשלשה כדי שיהא אחד זוכה ושנים מעידין:

וכלל דיני הפקר המבוארים בסוגיא זו הובאו להלכה בשו"ע [חושן משפט סימן רע"ג], (א) כל דבר של הפקר, כל הקודם בו זכה, בין שהוא דבר מופקר ועומד בין שהיו לו בעלים והפקירוהו: (ב) ההפקר, אף על פי שאינו נדר, הרי הוא כמו נדר שאסור לחזור בו: (ג) ומה הוא ההפקר, שיאמר אדם: נכסי אלו הפקר לכל, בין במטלטלים בין בקרקעות: (ד) כיצד דין ההפקר, כל הקודם זוכה בו קנהו לעצמו ונעשה שלו, ואפילו זה שהפקיר דינו בו כדין כל אדם; אם קדם זוכה בו, קנהו: (ה) המפקיר לעניים אבל לא לעשירים, אינו הפקר, עד שיפקיר לכל כשמטה: (ו) המפקיר את הקרקע, כל הקודם והחזיק בה זכה. דין תורה, אפילו הפקיר בפני אחד הרי זה הפקר ונפטר מהמעשרות, אבל מדברי סופרים אינו הפקר עד שיפקיר בפני שלשה, כדי שיהיה אחד זוכה, אם רצה, והשנים מעידים: הגה - וי"א דאפילו בינו ולבין עצמו הוי הפקר (טור ס"ח בשם הרא"ש):

ודעה זו שהביא הטור בשם הרא"ש, הביא הרא"ש בשם רבינו שמשון, דו"ל שם [סימן י"א], וקיימא לן בכל דוכתא הלכה כרבי יהושע בן לוי לגבי רבי יוחנן, הלכך הוי הפקר מן התורה אפילו באחד, והוא הדין אפילו בינו לבין עצמו, כך פירש רבינו שמשון ז"ל בפ"ק דשבת. והרא"ש תמה על רבינו שמשון דמנא ליה סברא זו, דהרי כאן בגמרא לא אמרו אלא דבר תורה אפילו באחד הוי הפקר, וסברא גדולה היא לחלק בין הפקר לפני אחד ובין הפקר בינו לבין עצמו, דנהי דלא בעי רבי יהושע כדי שיהא אחד זוכה ושנים מעידין, מכל מקום בעי הפקר שיוכל לצאת מרשותו דומיא דשביעית שיצא מרשותו ומופקר לכל, דבינו לבין עצמו לעולם לא יצא מרשותו כיון שאינו הפקר ידוע לשום אדם, אבל הפקר במטלטלי בפני אחד יכול אותו שהפקירו בפניו לזכות בו ויהא נאמן לומר הפקרת זוכתי בו במיגו דנתת לי במתנה. ואפשר דטעמא דרבינו שמשון דאינו מחלק בין בפני אחד ובין בינו לבין עצמו משום דעיקר הפקר משביעית ילפינן. אמנם ודעת הרמב"ם [פ"ב מהלכות נדרים ה"ז] באמת שצריך שיהיה בפני אחד, דו"ל, המפקיר את הקרקע כל הקודם והחזיק בהן זכה, דין תורה אפילו הפקיר בפני אחד הרי זה הפקר ונפטר מן המעשרות כמו שיתבאר במקומו אבל מדברי סופרים אינו הפקר עד שיפקיר בפני שלשה כדי שיהיה אחד זוכה אם רצה והשנים מעידים.

ומצאנו בהלכה שימוש בסברא זו, באורח חיים [סימן רמ"ו ס"ג] דנפסק להלכה דאסור להשכיר או להשאיל בהמתו לאינו יהודי כדי שיעשה בה מלאכה בשבת, שאדם מצווה על שביתת בהמתו: הגה - אבל יכול להשכירה או להשאילה, ולהתנות שיחזירנה לו קודם השבת, אבל לא מהני אם מתנה עם הא"י שתנוח בשבת, כי אין האיני יהודי נאמן על כך (סמ"ג וסה"ת ומרדכי פ"ק דשבת) ואם השאילה או השכירה לאינו יהודי, והתנה עמו להחזירה לו קודם השבת ועיכבה בשבת, יפקירנה בינו לבין עצמו קודם השבת, או יאמר בהמתו קנויה לא"י, כדי שינצל מאיסורא דאורייתא: הגה - ואם רוצה, יכול להפקירה לפני ג' בני אדם כדין שאר הפקר, ואפילו הכי אין שום אדם יכול לזכות בה דודאי אין כוונתו רק כדי להפקיע מעליו איסור שבת (טור). ודוקא בשבת, אבל בי"ט אין אדם מצווה על שביתת בהמתו ביום טוב (ב"י סי' ש"ה בשם שבולי הלקט):

וביאר שם במשנה ברורה [ס"ק ט"ו] דאע"ג דהפקר בעינן שיהיה בפני שלשה, וזהו מדרבנן, אבל מדאורייתא אפילו בינו לבין עצמו סגי, והכא שכבר השכירה והתנה עמו שיחזירנה ועיכבה די בזה כדי להנצל מאיסורא דאורייתא. וכתב שם המשנה ברורה, ועיין בב"י שיש פוסקים שסוברין דגם בכאן אף שהוא דיעבד בעינן דוקא תלתא וע"כ טוב ליהדר בזה לכתחלה אם יש באפשרי ועכ"פ יזהר להפקירה בפני אחד, דרבים מגדולי הפוסקים סוברים דאף דאורייתא אינה הפקר עד שיפקירה עכ"פ בפני אדם אחד ואפילו בפני אחד מאנשי ביתו די בזה:

וכן בסימן רס"ו [סעיף א' וב'] בענין מי שהחשיך לו בדרך, דמי שהיה בא בדרך וקדש עליו היום והיה עמו מעות ויש לו חמורו וגם יש עמו א"י, לא יניח כיסו על חמורו, מפני שהוא מצווה על שביתתו, אלא נותן כיסו לא"י להוליכו לו, ולמ"ש לוקחו ממנו ואפילו לא נתן לו שכר על זה ואע"פ שנתנו לו משחשיכה, מותר; אבל אם מצא מציאה אינו יכול ליתנה לא"י אא"כ באה לידו מבע"י דהשתא הוא ככיסו:

ושם בסעיף ב', אם אין עמו אינו יהודי, מניחו על חמורו, וכדי שלא יהא חייב משום מחמר (פי' מנהיג את החמור) אי איכא עקירה והנחה מניחו לאחר שעקרה יד ורגל ללכת, דלאו עקירה היא, וכשהיא עומדת נוטל הימנה ולאחר שתחזור ותעקור רגלה יניחנה וי"א שצריך ליזהר מלהנהיגה בקול רם כל זמן שהכיס עליה: הגה - והוא לא ירכב על החמור, אלא ילך ברגליו. ואם הוא צריך לצאת חוץ לתחום מפני שמתירא מן הלסטים, או שאר סכנה ואפילו הוא תוך התחום, יכול לישב על החמור ולרכוב. (ריב"ש וב"י בשם תשב"ץ):

וכתב במשנה ברורה שם [ס"ק ג'], ואם יש לו משא כבד על החמור או בעגלה וא"א לו ליתנו לא"י וגם א"א ליזהר במה דכתב בס"ב לסלק המשא בכל פעם שתתחיל הבהמה ללכת, יראה להקנות מבע"י החמור להא"י כד"ת, ואם אין בקי בדרכי קנין הצריך לזה יפקירנו בפני שלשה או עכ"פ בינו לבין עצמו דאז אין עובר על איסור שביתת בהמה שהבהמה אינה שלו.

פרק חמישי

דף מ"ה ע"ב

השותפין שנדרו הנאה זה מזה אסורין ליכנס לחצר רבי אליעזר בן יעקב אומר זה נכנס לתוך שלו וזה נכנס לתוך שלו.

הר"ן האריך בביאור הענין, וכתב דלכל אחד יש את חלקו, ועל חלק חבירו יש לו שעבוד, ומשכך סוברים חכמים שיכול אדם לאסור על חבירו את חלקו אף שהוא משועבד לחבירו, ולכן אסורים להכנס לחצר. וכתב דמכאן מוכח שמשכיר יכול לאסור את ביתו בקונם על השוכר, דאינו אלא קנין שעבוד.

ובדעת רבי אליעזר בן יעקב כתב הר"ן שעל דעת זה נשתתפו, שבשעה שמשתמש בחצר כולה שלו ואין חלק לחבירו בה כלל. ולכאורה כוונתו שהחצר כולה שלו היא אז, אבל תוספות כתבו שרק המקום שבו דורך נחשב כולו שלו, אבל ודאי לא כל החצר, ונפקא מינה שאינו יכול לשטוח פירות בכל החצר. וכן כתב הרשב"א להדיא [לקמן מ"ו ע"ב] דרק מקום דריסתו קנוי לו.

אמנם בראשונים דנו האם סברתו של אבי אליעזר בן יעקב היא מכח ברירה. לדעת הר"ן אתינן לדין ברירה, דאמרין דהובר הדבר משעה שנשתתפו שבשעה זו שדורס בחצר היתה החצר קנויה לו. אבל הרמב"ן בהלכותיו כתב דאין זה

שייך לדיני ברירה שבכל התלמוד, אלא כאן היות והיא חצר שאין בה דין חלוקה הרי הם שניהם בעלים גמורים על כל החצר, וממילא לכל אחד יש זכות להשתמש בה תמיד, והרי זה כאילו היא קנויה לו לאותה שעה. ובגמרא בבא קמא [נ"א ע"ב] אמרו דנחלקו רבנן ורבי אליעזר בן יעקב בדין ברירה, ועיין בראשונים שביארו כל אחד לפי דרכו ליישב סוגייתנו לפי הסוגיא דשם.

ובענין האוסר ביתו בקונם על השוכר, פסק בשו"ע [י"ד סימן רכ"א ס"ז], המשכיר בית לחבירו ואח"כ הדיר השוכר מנכסיו, לא חל איסור על הבית שהשכיר לו. ואם פירש הבית בפירוש, יש אומרים שחל האיסור גם עליו. וי"א שאפילו אם פירשו בפירוש, אינו יכול לאסור בלשון קונם, אם לא בלשון הקדש ממש. ושוכר יכול לאסור, דהא פירותיו הם. וממשכן דינו כמשכיר, ובעל משכונה דינו כשוכר: הגה - המשאיל בית לחבירו, אין יכול לאסור עליו כל זמן השאלה (הגהת מ"י פ"ו). והשואל יכול לאסור על אחר כל זמן השאלה, דכדידיה דמי (בית יוסף ס"ס זה בשם הרשב"א):

דף מ"ו ע"א

ראב"י אומר יכול הוא שיאמר לתוך של חברך אני נכנס.

כתב הריטב"א, נראין דברים דדוקא שנכנס שם לצרכי השותף האחר שאינו מודר הימנו, וכשם שאינו יכול לאסור חצר השותפין על שותפו כך אינו רשאי לאסור לכל מי שיצטרך שותפו להכניס שם לצרכו, שעל דעת כן נשתתפו מתחלה שישתמש הוא וכל הצריכין לו בחצר, וכי משתמש בו הוא ושמשי מדין זכותו הם משתמשים, אבל שלא לצורך השותף מי נתן לו רשות לזה ליכנס שם והיאך הוא יכול לומר לתוך של חברך אני נכנס הא ודאי ליכא למימר, וכן דעת מקצת גדולי הדור. אבל דעת הרא"ה שאפילו שלא לצורך השותף האחר ושלא מדעתו זה נכנס שם, וטעמא דמילתא לפי שאין אדם יכול לאסור על אחרים שאינו שלו לגמרי, ויש רשות לאותן אחרים להשתמש שם בעל כרחו של מדיר, כגון זה שאפשר ליכנס שם על כרחו לברך חבירו, וכיון דכן לא חייל עליה קונם ידיה כלל ואפילו שלא מדעתו רשאי ליכנס שם. וסיים הריטב"א דלמעשה ראוי להחמיר. וכן הביא הר"ן דעות אלו בשם הרשב"א והרא"ה, וכתב על דברי הרא"ה שלא נראו לו דבריו.

וכופין את הנודר למכור את חלקו.

וכתב הריטב"א, והא דכייפינן ליה הכא למכור חלקו לחברו או לאחד מן השוק כשאין חברו רוצה בו, הני מילי היכא דלא בעי למיעבד גוד או איגוד, אבל אי בעי למימר לחבריה גוד או איגוד פשיטא דדינא עמיה כדמעיקרא, דמשום נדריה לא אפשר זכותיה בהא.

הנאה זה מזה משום דכיון דשניהם נדרו מאי אולמיה דהאי מהאי הלכך אין כופין:

ומה שפסק בשו"ע דמחייבים אותו למכור, דעת הב"ח דדוקא במוכר לאחר, אבל לשותף אסור למכור אע"פ שלא אמר אלא חצירי, וכתב הש"ך דכן כתב הריב"ש דלנודר עצמו אסור שהרי הוא נהנה מביתו שמכחו בא לו. עכ"ל. וכתב הש"ך דדבריו תמוהין, דלמה לא ימכור לשותף שלא נדר, וסיים דנ"ל שגם הב"ח הכי קאמר, אם אותו השותף שלא נדר רוצה למכור חלקו אסור למכור להנודר:

דף מ"ו ע"ב

מחלוקת שיש בה כדי חלוקה אבל אין בה כדי חלוקה דברי הכל מותר.

כתב הרשב"א, דפירושא דהאי שמעתא הכין היא וכמ"ש מורי הרב ז"ל מפי רבו הרב ר' שלמה בר אברהם ז"ל, כשיש בה דין חלוקה אסור, דכיון שיכול להכריחו לחלוק, נמצא שמהנהגו במה שאינו כופהו לחלוק ומניחו להשתמש בכל החצר, ואפילו ראב"י מודה בה, אבל בשאין בה דין חלוקה שרי, דכיון דעל כרחו של חברו קנוי לו החצר לעולם ליכנס בכולו אין כח בידו לאוסרו עליו, דהוי כאוסר על חברו את שלו, והיינו יש ברירה דקאמר, דכל עידנא דעייל בחצר רואין כאלו מקום דריסת רגלו קנוי לו לבדו, דעל תנאי זה נקנית להם החצר מתחלה כיון שאין חברו יכול לכופו לחלוק.

וכתב שם עוד, ונראה לי דבחצר שיש בה דין חלוקה לעולם אסורין בה ואפילו לחלוק אותו אסור, כיון שנדרו הנאה זה מזה, ואין להם תקנה אפילו בחלוקה עד שתצא מרשותם או מרשות אחד מהם, דהוי כמקח וממכר, ואמרנו לעיל דהמודר הנאה מישראל ולישראל אינו יכול למכור להם ולקנות מהם, וכאן בחלוקה זו כלקוחות הם, ואין לומר דדוקא במקח וממכר שניהם נהנים, שזה צריך לפירות וזה צריך למעות, כלומר שכל אחד צריך לחלופי אותו המין שלו, אבל במכר כזה שאינו אלא כעין חלוקה ובירור חלקים בלבד מה הנאה יש לזה משל חברו, דהא אינו נוטל אלא את שלו וממין שהוא נותן הוא נוטל, דמ"מ נהנה הוא כשלוקח כל חלקו סמוך לביתו ושאין אחר משתמש עמו בחלקו.

ודעת הרא"ש מבוארת דלא סבירא ליה הכי, דכתב להדיא בראש העמוד דכיון שאפשר בחלוקה לא סמכין אברירה, הרי ששייך בזה חלוקה, ולא כהרשב"א. וגם הנמוקי יוסף הביא בשם הריטב"א דלא מקרי הנאה, כיון דזכות החלוקה היתה שלו קודם הנדר, אינו יכול לאסור זכות זו עליו.

ופסק בשו"ע [יורה דעה סימן רכ"ו ס"א], שנים שהם שותפים בחצר ונדרו הנאה זה מזה, אם יש בו דין חלוקה חל הנדר ואסורין ליכנס בו עד שיחלקו ויכנס כל אחד בשלו. וכ"ש אם אחד מהם הדיר לאחד מן השוק מנכסיו, שאסור ליכנס בו (ד"ע ומשמעות ר' ירוחם). ואם אין בו דין חלוקה, לא חל הנדר ומותרין ליכנס בו, בין אם הדירו זה את זה או שהדיר אחד מהם לאחד מן השוק מנכסיו. ודוקא כשאותו מן השוק שהוא מודר נכנס לצורך השותף, בין שהוא צריך לשותף בין שהשותף צריך לו, אבל ליכנס בו שלא לצורך השותף, אסור: הגה - וכן הדין בשנים שהיה להם יחד מקום בבית הכנסת, ואמר אחד לחבירו חלקי יהא לך הקדש, דמאחר דקאמר לך הקדש, ודאי כוונתו לאסרו עליו. אבל אם אמר: יהא הקדש, ולא אמר לך, לא כיון אלא שיהיה הקדש לעניים, ומותר חבירו ליהנות ולישב עליה (ב"י סימן רכ"א בשם תשובת רשב"א). והוא הדין בכל כיוצא בזה. וכן אם היו שותפין בדבר המטלטל, אם יש בו דין חלוקה אסורים בו. ואם אין בו דין חלוקה, מותרין בו (טח"מ סימן ק"פ):

וכתב שם בס"ב, כשהדירו שניהם זה את זה, אסורין להעמיד בו תנור וכירים וריחים ותרנגולים. היה אחד מהם מודר הנאה מחבירו, הוא אסור בהעמדת תנור וכירים וריחים ותרנגולים, ואסור ליכנס בו אם יש בו דין חלוקה, וחבירו מותר בכל. וכופין את הנודר למכור חלקו אם נאסר בלשון חצירי, שמותר בו לאחר שימכר:

וכתב הש"ך [ס"ק י'], דמה שכופין אותו למכור, דאף ע"פ דשרי למודר ליכנס מ"מ חיישינן שמא ישתמשו תשמיש של איסור כגון העמדת תנור כו', וכ"כ הרא"ש והר"ן ומביאים ב"י, וכן נראה דעת הרמב"ם והסמ"ג. מיהו דעת רש"י ותוספות דהיכא דמותר ליכנס בחצר אין כופין. ורבינו ירוחם כתב דאפילו באין בו דין חלוקה כופין וי"א דאין כופין, וראשון נראה עיקר. ע"כ. וסיים דנראה דכשרוצים לחלק או כשרוצים בגוד או אגוד באין בו דין חלוקה אין כופין אלא יעשו כמו שירצו, וכ"כ הב"ח איש בה דין חלוקה. ומינה באין בה דין חלוקה בגוד או אגוד. ולפלא שלא הזכיר הש"ך את דברי הריטב"א.

ושם [ס"ק י"א] הביא את הר"ן דדוקא הכא בנודר אחד מהם כופין, כיון דאיהו אסור וחבירו מותר חיישינן שמא יתקנא בחבירו, אבל כשנדרו הנאה זה מזה דשניהם אסורין לא חיישינן דכל חד וחד מידכר באיסוריה. עכ"ל, וכן כתב בעטרת זהב. אבל הרא"ש וטור ח"מ סימן ק"פ כתבו דאם נדרו הנאה זה מזה ואחד מהן רגיל כופין את הרגיל למכור, וכן כתב רבינו ירוחם, ונראה שטעמם הוא דאין כופין כשנדרו